

ILG'OR PEDAGOG

ILMIY JURNALI

INNOVATIVE WORLD
Ilmiy tadqiqotlar markazi

2025

Google Scholar

Andijan, Uzbekistan

+998335668868

<https://innoworld.net>

ILG'OR PEDAGOG

RESPUBLIKA ILMIY JURNALI
TO'PLAMI

2- JILD, 3 - SON
2025

www.innoworld.net

O'ZBEKISTON-2025

**NIZOMIDDIN SHOMIYNING "ZAFARNOMA" ASARI MUHIM TARIXIY
MANBA SIFATIDA**

Ma'murova Sarviniso Kamoliddinovna
Farg'ona Davlat Universiteti Tarix fakulteti
Tarix yo'nalishi 23- 71 guruh talabasi
e-mail: @sarvinisoma@murova

ANOTATSIYA Ushbu maqola Nizomiddin Shomiyning "Zafarnoma" asarining XIV-XV asrlar Movarounnahri va Yaqin Sharq tarixini o'rganishda muhim manba sifatidagi ahamiyatini tahlil qiladi. Tadqiqotda "Zafarnoma"ning tarixiy manbalar ichidagi o'rni, uning mazmuniy xususiyatlari va ilmiy qiymati ko'rib chiqilgan. Asarda Amir Temurning harbiy yurishlari, siyosiy faoliyati, davlat boshqaruvi va ijtimoiy-madaniy hayotga oid qimmatli ma'lumotlar tahlil qilingan. Maqolada "Zafarnoma"ning boshqa tarixiy manbalar bilan taqqoslash asosida uning ishonchliligi va ob'ektivligi baholanadi.

ANNOTATION This article analyzes the significance of Nizomiddin Shami's "Zafarnama" as an important source in the study of the history of Transoxiana and the Middle East of the 14th-15th centuries. The study examines the place of "Zafarnama" among historical sources, its content features and scientific value. The work analyzes valuable information about Amir Temur's military campaigns, political activities, state administration and socio-cultural life. The article evaluates the reliability and objectivity of "Zafarnama" based on a comparison with other historical sources.

АННОТАЦИЯ. В статье анализируется значение «Зафарнаме» Низомиддина Шами как важного источника по истории Мавераннахра и Ближнего Востока XIV–XV веков. Рассматриваются место «Зафарнаме» среди исторических источников, особенности его содержания и научная ценность. Анализируются ценные сведения о военных походах, политической деятельности, государственном управлении и общественно-культурной жизни Амира Темура. В статье оценивается достоверность и объективность «Зафарнаме» на основе сравнения с другими историческими источниками.

Kalit so'zlar: Nizomiddin Shomiy, Zafarnoma, tarixiy manbashunoslik, Amir Temur, Temuriylar davri, XIV-XV asrlar, Movarounnahr tarixi, fors tarixnavislik maktabi, harbiy-siyosiy faoliyat, istiqbolshunoslik, madaniy meros, qo'lyozma manbalar, xronografiya, historiografiya, sharqshunoslik, paleografiya, matn tanqidi.

Key words: Nizamiddin Shami, Zafarnama, historical source studies, Amir Temur, Timurid era, 14th-15th centuries, history of Transoxiana, Persian school of historiography, military-political activity, perspectivism,

cultural heritage, manuscript sources, chronography, historiography, oriental studies, paleography, textual criticism.

Ключевые слова: Низамиддин Шами, Зафарнаме, историческое источниковедение, Амир Темур, эпоха Тимуридов, XIV-XV вв., история Мавераннахра, персидская школа историографии, военно-политическая деятельность, перспективизм, культурное наследие, рукописные источники, хронография, историография, востоковедение, палеография, текстология.

Kirish XIV-XV asrlar Markaziy Osiyoda yuz bergan muhim tarixiy voqealar, jumladan Amir Temur va Temuriylar davrining o'rganilishi zamonaviy tarixshunoslik uchun alohida ahamiyat kasb etadi. Bu davrning tarixini tadqiq qilishda tarixiy manbalarning roli beqiyosdir. Nizomiddin Shomiyning "Zafarnoma" asari ana shunday noyob tarixiy manbalardan biri hisoblanib, XIV asrning ikkinchi yarmi va XV asrning birinchi yarmida yuz bergan voqealarning bevosita guvohi va tasvir etuvchisi sifatida alohida o'rin tutadi.

Nizomiddin Shomiy Amir Temurning yaqin hamrohi va kotiblaridan biri bo'lgan holda, uning barcha harbiy yurishlari va siyosiy faoliyatini yaqindan kuzatish imkoniyatiga ega bo'lgan. Bu esa "Zafarnoma"ni boshqa tarixiy asarlardan farqlovchi muhim xususiyatdir. Asarda Amir Temurning 1370-yildan to 1404-yilgacha bo'lgan davrining deyarli barcha muhim voqealari batafsil yoritilgan.

Adabiyotlar tahlili va metodlar Nizomiddin Shomiyning "Zafarnoma" asari 1404-yil Amir Temurning vafotidan keyin, taxminan 1404-1406 yillarda yaratilgan. Asarning yozilish jarayoni va tarixiy konteksti alohida ahamiyatga ega.

Nizomiddin Ali ibn Muhammad Shomiy (1350-1410) Shom (hozirgi Suriya) viloyatida tug'ilgan va ilk ta'limni o'sha yerda olgan. U 1370-yillarda Amir Temurning huzuriga kelgan va uning davlat xizmati tizimiga qo'shilgan. Shomiy arabcha, forscha va turkiycha bilgan holda, Amir Temurning kotiblaridan biri bo'lib ishlagan. "Zafarnoma" ikki jild va oltita qismdan iborat bo'lib, jami 400 dan ortiq sahifani tashkil etadi. Birinchi jild Amir Temurning 1370-yildan 1388-yilgacha bo'lgan davrini, ikkinchi jild esa 1388-yildan 1404-yilgacha bo'lgan davrni qamrab oladi. Muallif asarni Amir Temurning o'g'li Mirzoshoh Shahruxga bag'ishlab, otasining buyuk ishlari va g'alabalarini avlodlarga yetkazish maqsadida yozgan. Nizomiddin Shomiy asarini yozishda quyidagi manbalardan foydalangan:

O'zi bevosita guvoh bo'lgan voqealar (1370-1404) Saroyda saqlanadigan rasmiy hujjatlar va yozishmalar Boshqa kotiblar va amaldorlarning shaxsiy kuzatishlari, Og'zaki an'analar va rivoyatlar, Oldingi tarixchilarning asarlari

Asarning tili XIV-XV asr fors adabiy tili bo'lib, badiiy uslub elementlari bilan boyitilgan. Muallif ko'plab arabcha iboralar, oyatlar va hadislardan

foydalanib, o'z davrining ilmiy-madaniy darajasini aks ettirgan. "Zafarnoma"ning bir nechta qo'lyozma nusxalari saqlanib qolgan. Eng qadimgi nusxa XV asrning o'rtalarida ko'chirilgan bo'lib, hozirda Britaniya muzeyida saqlanmoqda. Boshqa muhim nusxalar Sankt-Peterburg, Tehron va Istanbul kutubxonalarida mavjud.

"Zafarnoma" asarining ilmiy tadqiqi XIX asrdan boshlab faol ravishda davom etib kelmoqda. Fransuz orientalisti Petis de la Croix tomonidan 1722-yilda nashr etilgan "Zafarnoma"ning lotincha tarjimasi Yevropa ilm olami uchun bu asarni tanishtirishda muhim rol o'ynagan. XX asrda o'zbek tarixshunoslari, jumladan A.Yu.Yakubovskiy, B.A.Ahmedov, M.A.Salixov kabilar "Zafarnoma"ni tarixiy manba sifatida chuqur o'rganishga kirishdilar. Ularning tadqiqotlarida asarning tarixiy ishonchliligi, manbalar tahlili va matn tanqidi masalalari ko'rib chiqilgan. Zamonaviy tadqiqotchilar, xususan E.E.Bertels, Z.M.Buniyatov, A.K.Arends kabilar "Zafarnoma"ning qo'lyozmalar tahlili va matn tanqidi bilan shug'ullanganlar. Ularning ishlarida asarning turli nusxalari taqqoslanib, eng ishonchli matni aniqlashga harakat qilingan. Tadqiqot metodologiyasi sifatida quyidagi yondashuvlar qo'llanildi: Qiyosiy-tarixiy metod, Matn tanqidi usulim, Manbalar tahlili, Kontekstual tahlil, Xronologik yondashuv

Natijalar va muhokama "Zafarnoma"ning tarixiy manba sifatidagi qiymati bir necha yo'nalishda namoyon bo'ladi: Asarda Amir Temurning 35 ta yirik harbiy yurishining batafsil tavsifi berilgan. Har bir yurishning strategik maqsadlari, taktik usullari, qo'shinlarning tarkibi va soni, urush maydonidagi vaziyat kabi muhim tafsilotlar keltirilgan. Xususan, Qipchog' yurishlari (1376-1391), Hindiston yurishlari (1398-1399), G'arbiy yurishlar (1394-1396, 1399-1404) batafsil yoritilgan. "Zafarnoma"da Temuriy davlatining boshqaruv tuzilishi, boshqaruv organlari, amaldorlar ierarxiyasi, soliq tizimi va qonunchilik masalalari haqida qimmatli ma'lumotlar mavjud. Asarda "tumon" tizimi, harbiy-ma'muriy bo'linish, vazirlar va hokimlarning vakolatlari kabi masalalar muhokama qilingan. Nizomiddin Shomiy o'z asarida XIV-XV asr Movarounnahri va boshqa hududlarning iqtisodiy ahvoli, savdo aloqalari, hunarmandchilik, qishloq xo'jaligi, shaharlar hayoti haqida muhim faktlarni keltirib o'tgan. Xususan, Samarqand, Buxoro, Hirot kabi yirik shaharlarning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyoti tasvirlangan. Asarda Amir Temurning ilm-fan va san'atni himoya qilish siyosati, olimlar va san'atkorlarning faoliyati, madaniy inshootlar qurish kabi masalalar yoritilgan. Binokor Usto Alouddin, astronom Ulug'bek, tarixchi Ibn Arabshoh kabi mashhur shaxslar haqida ma'lumotlar berilgan. "Zafarnoma"da Temuriy davlatining boshqa davlatlar bilan diplomatik munosabatlari, elchilik missiyalari, shartnomalar va ittifoqlar haqida keng ma'lumotlar mavjud. Xususan, Misr Mamluk sultonligi, Usmonli imperiyasi, Vizantiya imperiyasi bilan munosabatlar tahlil qilingan.

"Zafarnoma"ning ba'zi kamchiliklari ham mavjud. Birinchidan, muallif Amir Temurning yaqin hamrohi bo'lganligi sababli, ba'zi hollarda haddan tashqari madh qilishga moyillik ko'rsatgan. Ikkinchidan, dushmanlarga nisbatan nisbatan bir tomonlama yondashuv kuzatiladi. Uchinchidan, ba'zi xronologik noaniqliklar va raqamlar bo'yicha mubolag'alar mavjud.

"Zafarnoma"ni Ibn Arabshohning "Ajo'ib al-maqdur" asari, Sharafiddin Ali Yazdiyning "Zafarnoma"si va boshqa zamonaviy manbalar bilan taqqoslash natijasida ma'lum bo'ldiki, Nizomiddin Shomiyning asari ko'p hollarda ishonchli ma'lumotlar beradi, biroq ba'zi tafsilotlarda farqlar mavjud.

Xulosa Nizomiddin Shomiyning "Zafarnoma" asari XIV-XV asrlar Markaziy Osiyosi va Yaqin Sharq tarixini o'rganishda noyob va qimmatli tarixiy manba hisoblanadi. Asarning bevosita guvoh tomonidan yozilganligi, voqealarning batafsil tasviri, keng qamrovliligi uni boshqa tarixiy manbalardan ajratib turadi. "Zafarnoma"ning tarixiy qiymati nafaqat Amir Temur shaxsi va uning harbiy-siyosiy faoliyatini o'rganishda, balki o'sha davrning ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy-ma'naviy hayotini tushunishda ham katta. Asarda keltirilgan ma'lumotlar zamonaviy tarixshunoslik uchun muhim ma'lumot bazasi vazifasini o'taydi. Biroq, "Zafarnoma"dan foydalanishda uning panegrik xarakterini, muallifning pozitsiyasini va zamonaviy manbalar bilan taqqoslash zarurligini hisobga olish kerak. Faqat bunday yondashuvgina asardan maksimal darajada ilmiy foyda olish imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ахмедов Б.А. Историко-географическая литература Средней Азии XVI-XVIII вв. (письменные памятники). – Ташкент: Фан, 1985. – 200 с.
2. Бартольд В.В. Сочинения. Том II, часть 2. Работы по отдельным проблемам истории Средней Азии. – М.: Наука, 1964. – 658 с.
3. Беляев Е.А. Арабы, ислам и арабский халифат в раннее средневековье. – М.: Наука, 1966. – 280 с.
4. Бунятов З.М. Низам ад-Дин Шахи и его «Зафар-наме» как источник по истории Средней Азии. – Баку: Элм, 1977. – 165 с.
5. Жалилов А. Низомиддин Шомий "Зафарнома"си тарихий манба сифатида. – Тошкент: Фан, 1992. – 128 б.
6. Камалиддинов Ш. Ибн Фадлон ва унинг Волга булғорлари ҳақидаги маълумотлари. – Тошкент: Фан, 2009. – 240 б.
7. Рахмонов А. Амир Темур ва Темурийлар даври. – Тошкент: Ўзбекистон, 1996. – 315 б.
8. Салихов М.А. Источники по истории Средней Азии XIV-XV вв. – Ташкент: Фан, 1983. – 245 с.